

Inspiratie door de brede school

Pilot Kunst en cultuur in de brede school van het Voortgezet Onderwijs

Samenvatting 'Inspiratie door de Brede School'

De SKVR heeft van 2006 - 2009 een boeiende driejarige pilot kunst- & cultuureducatie op drie brede scholen in het voortgezet onderwijs begeleid:

CSG Calvijn: Maarten Luther, OSG Nieuw Zuid: Putsebocht/Hillevliet en Nova College Riederwaard, (nu: LMC VMBO ZUID: Veenoord en Palmentuin).

De dienst JOS (Jeugd, Onderwijs en Samenleving) was opdrachtgever van de pilot en volgde de ontwikkelingen van de SKVR en de brede scholen. "Kunst & cultuur in de brede school levert een bijdrage aan de ontwikkeling van jongeren", vertelt Rikkie de Genzer van de dienst JOS. "Daarnaast bevordert het de aantrekkelijkheid en het sociale profiel van de school. Wat we het belangrijkste vinden is dat door kunst & cultuur in de brede school wordt bijgedragen aan de talentontwikkeling, bevordering van sociale competenties en het stimuleren van het zelfbeeld en het zelfvertrouwen van leerlingen".

"We merken dat juist de brede school aanpak goed past bij de leerlingen die veel zorg nodig hebben", reageert brede schoolcoördinator Goof Iriks van Calvijn Maarten Luther. "We hebben ze flink moeten begeleiden in het vinden van de juiste omgangsvormen. Respectvol omgaan met elkaar en met de docent, niet schelden en slaan, leren luisteren. Maar ze leren dan wel in een setting waarin ze hun energie kwijt kunnen en die aan sluit bij hun leefwereld. En dat werkt".

Begeleiden van scholen als lerende organisatie

De SKVR begeleidde de scholen bij het ontwikkelen van een visie en programma's voor kunst & cultuur in de brede school. Ze werkten samen met kunstenaars, gastdocenten en diverse culturele instellingen. Een brede school ondersteunen bij het ontwikkelen van

ervaring, eigenaarschap, draagvlak en een goed lopende organisatie van kunst- & cultuureducatie vroeg van de SKVR een nieuw te ontwikkelen expertise: het begeleiden van de scholen als lerende organisaties.

[Nieuw Zuid Putsebocht vindt kunst binnen het onderwijs een belangrijk middel om de wereld vanuit een breed perspectief te ontdekken. Daarin wilde de school zich ontwikkelen. Meervoudige intelligenties worden erkend en gestimuleerd, ook in kunst- en cultuureducatie.](#)

Drie scholen, drie verschillende trajecten

Het traject was een experiment, gericht op al doende leren van ervaringen, fouten en best practices. "Tot de start van de pilot kozen de scholen projecten van instellingen uit het voorstel van de SKVR", vertelt Anne Marie Backes, hoofd afdeling kunsteducatie in het VO en het MBO van de SKVR. "De SKVR gaf zelf vooral workshops of korte trajecten op de scholen en investeerde in menskracht om de workshops en activiteiten op de scholen of een culturele instelling goed te laten verlopen. In de pilot hebben we de scholen begeleid bij het verhelderen van de eigen vraag, situatie en mogelijkheden. Dit gaf uitgangspunten om een passende aanpak te vinden binnen de bouwstenen en de mogelijkheden die er waren."

Drie SKVR-coördinatoren - Ingrid Duindam, Eva Monen en Liesbeth Slats - hebben de scholen wekelijks begeleid. De SKVR heeft nieuwe 'bouwstenen' ontwikkeld voor kunst- en cultuurprojecten en bouwde de ervaringen uit het Cultuurtraject verder uit.

Voorwaarden

Voor een geslaagd traject bleek commitment van de directie, en (ontwikkeland) draagvlak bij de brede schoolcoördinator, de cultuurcoördinator en het docententeam noodzakelijk. Dit bleek niet vanzelfsprekend maar wel essentieel om vorm te geven aan de intentie om het kunst- & cultuuronderwijs verder te implementeren in de brede school. Daarnaast waren een goed sociaal klimaat, respectvolle omgangsvormen en een lerende organisatie voorwaarden die zich ook al doende ontwikkelden. De scholen zochten naar voldoende faciliteiten om goede activiteiten te kunnen organiseren. Essentieel bleek flexibiliteit om de weg naar een onbekend einde te gaan en bij te sturen waar nodig was.

[Op Nieuw Zuid Putsebocht bleek de aanwezigheid van Ingrid Duindam en de brede schoolcoördinator bij teamvergaderingen cruciaal voor de betrokkenheid van de docenten. Een enthousiaste directeur is niet voldoende. "Wat na een aanloop steeds beter werkte was de groeiend \(onder\)steunende inzet van brede schoolcoördinatoren, een paar kunstdocenten en nieuwe teamleiders", geeft Roelie Keizer aan, sectordirecteur van Nieuw Zuid Putsebocht. "Ook het ondersteunend personeel heeft steeds meer de taken op zich genomen, die belangrijk zijn in de organisatie van alle activiteiten en presentaties."](#)

Brede scholen in ontwikkeling

De scholen waren 'variant 1' brede scholen en streefden er in de pilot naar een 'variant 2 of 3' brede school te worden. Zowel in het kader van de brede school als binnen het reguliere programma wordt kunst & cultuur aangeboden op de scholen. Waar mogelijk werd gewerkt met verbindingen met het vak CKV, het Cultuurtraject en met vakoverstijgende projecten. Er werd gewerkt aan mogelijkheden voor horizontale leerlijnen en projectweken. [Elk leerjaar moeten in Nieuw Zuid Putsebocht verschillende kunstdisciplines voldoende aan bod komen, bijvoorbeeld in projectweken of themadagen. De docenten hebben tijd nodig om te wennen aan de nieuwe werkwijze. Per leerjaar en team wordt door de docenten, gevoed door SKVR-coördinator Ingrid Duindam, een eigen programma ontwikkeld dat aansluit bij het reguliere aanbod van het vmbo. Deelname is verplicht voor de leerlingen en kan een vervolg krijgen in het brede schoolaanbod.](#)

Expertise, adviseren en kwartier maken door SKVR

De focus van de aanpak van de SKVR-coördinatoren op de school was om de activiteiten in kunst & cultuur een duurzaam en blijvend onderdeel te laten uitmaken van de brede school. De rol en de aanpak van de coördinatoren bestond uit een aantal aspecten.

- Ze brachten hun inhoudelijke expertise in, adviseerden de school over de voorwaarden, de ontwikkelingslijn, het vergroten van draagvlak en een soepele organisatie.
- Ze ontwierpen activiteiten, brede schoolbouwstenen, lessenseries en projecten.
- Ze begeleidden het werkproces en waren kwartiermakers voor de culturele instellingen en de SKVR-docenten.
- Ze verzorgden op de school een deel van de interne communicatie en waren een verbindende schakel naar alle partners.
- Ze adviseerden de directie en brede schoolcoördinator bij het maken en implementeren van een visie op kunsteducatie in hun (brede) school.

Op onderdelen bleek pas na praktijkervaring wat de meest vruchtbare aanpak en werkwijze is voor de school. Het format *'Vruchtbare verbeelding'* van de KPC-groep bracht nog meer handvatten voor een goede opbouw en verloop van de pilot.

ONTWIKKELINGEN IN DE PILOT

Ontwikkeling in de school

"We keken welk type kunst- & cultuuractiviteiten in de brede school pasten bij de leerlingen, de docenten, de gastdocenten en de school", vertellen de SKVR-coördinatoren. "Ervaring leerde ons wat wel en niet goed aansloot. Onze SKVR-docenten gaven vaak meer lessen aan dezelfde groepen of werkten een aantal dagen achter elkaar met verschillende groepen leerlingen. Op de school keken we naar mogelijkheden om de activiteiten letterlijk en figuurlijk goed een plek te geven. Het viel niet mee geschikte lokalen, materialen en begeleiding te organiseren. De organisatie verliep op elke school anders en vroeg flexibiliteit en tegelijkertijd duidelijke voorwaarden voor geslaagde lessen".

[De Riederwaard heeft een specifieke pedagogische aanpak, die aansluit bij het type leerlingen. De school houdt zich bezig met aspecten van het nieuwe leren en werkt vanuit de leerling gestuurd leerproces. Door kleine stappen, kleine deeltaken of deelervaringen krijgen de leerlingen het vertrouwen in hun eigen kunnen en de betekenis die kunst voor hen heeft.](#)

Gastdocenten SKVR

De SKVR-gastdocenten zijn kunstenaars met leservaring, kunstvakdocenten of didactisch medewerkers van culturele instellingen. De SKVR-coördinatoren begeleidden gastdocenten om goed op de school te kunnen werken. De gastdocenten stimuleerden de leerlingen om actief bezig te zijn met één of meerdere kunstdisciplines, hun eigen ideeën en talenten. Idealiter is de kunstenaar docent authentiek als kunstenaar, goed in zijn vak en tegelijkertijd is hij ook bereid om het leer- en ontwikkelproces van de leerlingen centraal te stellen. Hij durft te experimenteren, is een teamplayer naar de eigen collega's en de docenten van de school.

De SKVR-coördinatoren ontwikkelden voor de gastdocenten schoolbeschrijvingen en in overleg lessenseries, en organiseerden ontmoetingsbijeenkomsten tussen hen en schooldocenten.

[De SKVR-gastdocenten vinden het knap dat de mentoren op de Riederwaard elke dag meerdere uren met een groep optrekken. "Voor ons is het ook uitdagend: hoe krijg en houd ik aandacht van leerlingen, hoe hebben ze een fijne en creatieve dag, hoe blijven ze op gepaste wijze met elkaar omgaan". SKVR-coördinator Liesbeth Slats reageert: "Leerlingen begeleiden en lange lijnen ontwikkelen in een vak of discipline is anders dan kunstlessen geven. Het is een uitdaging voor kunstdocenten om zich ook in te kunnen](#)

leven in de schoolsituatie, de sfeer, de leerlingen en de schooldocenten. Daar hebben we later actiever op geselecteerd en begeleid”.

Regie op school

De (locatie)directeur was eindverantwoordelijk voor de ontwikkelingen op zijn of haar school. De praktische uitvoering werd op de scholen verschillend vorm gegeven. Op twee van de drie scholen was een van de teamleiders ook brede schoolcoördinator. Twee scholen hadden ook een kunstcoördinator, die meer inhoudelijk aanspreekpunt is voor de afstemming tussen kunst & cultuur in de brede school en het reguliere curriculum. Ze waren aanspreekpunt voor docenten van SKVR in de praktijk. Vaak waren de taken verdeeld en het bleek een uitdaging om een goede regievoering te houden over alle projecten en ontwikkelingen: inhoudelijk, organisatorisch en logistiek.

Vanaf 2008 richtte de Maarten Luther zich op ondernemend leren. De leerlingen krijgen ‘ondernemend onderwijs’, wat betekent dat ze een open en nieuwsgierige leshouding ontwikkelen. “Om de visie op kunsteducatie te vertalen naar de praktijk en de plannen gestalte te geven is, naast de brede schoolcoördinator, een kunstcoördinator noodzakelijk. Deze kan alle partijen binnen de school met elkaar te verbinden, zowel inhoudelijk als logistiek”, vindt SKVR-coördinator Eva Monen. “Een kunstcoördinator, met hart voor kunst en feeling voor ondernemend leren, maakt draagvlak mogelijk voor bruisende culturele ondernemers op de Maarten Luther.”

Het kunst- & cultuurteam

De bijdragen van het kunst- & cultuurteam in de brede school variëren. Sommige docenten nemen kennis van de inhoud van projecten, anderen activeren collega’s om in de eigen lessen thema’s en methodieken uit de projectlessen te behandelen. De docenten bouwen aan talentontwikkeling, werken aan de ontwikkeling van vakoverstijgend werken en een doorgaande leerlijn kunst & cultuur in de brede school. Elk jaar groeide de betrokkenheid en onderlinge uitwisseling tussen de docenten.

Aandachtsgebieden

Scholen en coördinatoren zochten actief naar oplossingen voor een aantal cruciale factoren:

- een goede aansluiting van gastdocenten, lessen en activiteiten bij het leerniveau en de cultuur van de jongeren, en van de school;
- een goede afstemming van de plannings van scholen, gastdocenten en instellingen;
- vergroten van de deelname van leerlingen aan brede schoolactiviteiten, door ze deels te verplichten en ze in te plannen in het lesrooster;
- zoeken van beter geoutilleerde lokalen en voldoende apparatuur en materialen;
- omgaan met wijzigingen in de rol van brede school- en/of de kunstcoördinatoren, dit vroeg vaak extra inzet van de SKVR-coördinatoren;
- binden van geschikte gastdocenten aan projecten en scholen;
- bevorderen van een beter samenwerking tussen scholen en culturele instellingen;
- aandacht en begrip ontwikkelen voor de onderling verschillende jongerencultuur, versus de kunstencultuur van de docenten, versus de visie en cultuur van het docentenkorps;
- aandacht creëren voor actieve talentontwikkeling en doorgaande leerlijnen;
- draagvlak en actieve betrokkenheid creëren bij de docententeams;
- een structurele inbedding van kunst en cultuur in de (brede) schoolorganisatie;
- visievorming en daaruit voortvloeiende keuzes bleken eerder aan het einde dan aan het begin van een pilot vorm te kunnen krijgen.

Goof Iriks van de Maarten Luther: "We zijn traag in het organiseren van betere randvoorwaarden. Het subsidiegeld voor de brede school activiteiten gaat op aan het betalen van de projecten en de SKVR-docenten. We hebben nog geen eigen geld gereserveerd voor betere lokalen en materialen. Het vraagt om een structureel beleid en een keuze voor de lange termijn om meer te investeren in kunst- & cultuuronderwijs. Dat het niet hard aantoonbaar is welke effecten kunst- & cultuureducatie in de brede school oplevert, vormt een dilemma. Gelukkig is besloten om kunst & cultuur in de brede school voort te zetten. We zijn een leefgemeenschap. Naast cognitieve vakken hoort daarbij ook dat er plaats en aandacht is voor ontwikkeling in kunst & cultuur."

Meerwaarde brede school projecten

Het Cultuurtraject wordt uitgevoerd in de projecten die de school heeft uitgekozen. Door na of rondom een project kunsteducatieve lessen te geven, ontstaat op de school zelf een meer vanzelfsprekende cultuurparticipatie van de leerlingen. De leerlingen leerden zien dat er een verschil is tussen deelnemen aan de verplichte schoolvakken, en de brede schoolactiviteiten waarin ze zelf volop centraal kunnen staan.

Een *grote meerwaarde* van de brede schoolprojecten is dat de culturele instellingen zich verbinden aan een school en dieper het onderwijs in duiken. Scholen, culturele instellingen en een zich uitbreidende groep gastdocenten gaan een directe relatie aan met elkaar. SKVR zorgt voor een juiste vertaalslag tussen alle partners.

"We zijn erg tevreden over het netwerk van mensen dat nu vanuit de SKVR de organisatie en de lessen verzorgd", geeft brede schoolcoördinator Wim van Klinken van Veenoord aan. Roelie Keizer van Nieuw Zuid Putsebocht ziet veel positieve veranderingen op school. "Bij mijn start op de school in 2006 was het relatief rustig in het gebouw. Nu bruist de school. Tot laat in de middag zien we leerlingen op en rond de school bezig met sport, kunst & cultuur en andere activiteiten. Dat is echt een uitkomst van alle opbouwende brede schoolinitiatieven".

Verankering & eigenaarschap

Bij de drie scholen lag in 2007 de nadruk op de praktische programmering. Met inzet van zowel de school als de gastdocenten een structureel kunst- & cultuurprogramma neergezet, dat met enthousiasme door de jongeren is ontvangen.

In het tweede jaar werden de programma's bijgesteld, net als de aanpak. De ontwikkeling, coördinatie en planning van de verschillende projecten bleek door de vele aanpassingen in het eerste jaar arbeidsintensiever dan de SKVR vooraf had ingeschat. Tijdens het traject hadden de SKVR-coördinator en de brede school- en kunstcoördinator frequent contact. In de lerende organisatie van de school is de SKVR-coördinator meegegroeid. Met name het derde jaar van de pilot bleek geschikt voor het adviseren van de school bij het ontwikkelen van een werkbare visie te ontwikkelen en een passende aanpak voor de toekomst. De SKVR-coördinatoren ontwikkelden mogelijkheden om het samenspel op school te bevorderen tussen docenten en de brede schoolcoördinator, kunstenaars en soms ook culturele instellingen.

Visie en programmering op de scholen

In het laatste schooljaar hebben Calvijn Maarten Luther en Nova College Riederwaard qua visie en programmering dezelfde lijn doorgezet. Door de groei van de belangstelling voor kunsteducatie zijn de scholen voor meer leerlingen - en soms ook meer lessen gaan programmeren.

Nieuw Zuid Putsebocht heeft een hele nieuwe lijn ingezet. Naast de vrijwillige deelname van de leerlingen aan kunst- & cultuuractiviteiten, is de school gestart met twee Cultuurplus-klassen die wekelijks vier uur extra kunst & cultuur volgen in het kader van de brede school. Ook zijn er schoolbreed projectweken ingezet waarin kunst & cultuur een verbindende rol speelt.

VOORUITBLIK

Kunst & cultuur in de brede school: een traject cultuurverandering

Anne Marie Backes van de SKVR. "We kijken terug op een intensief traject met, vooral in het begin, een onderzoekend en experimenteel karakter. Er is veel geleerd en een goede basis gelegd voor een duurzame ontwikkeling van kunst & cultuur in de brede school. Van alle samenwerkingspartners op en voor de scholen werd een andere aanpak gevraagd dan men gewend was. Ook van de culturele instellingen werd een nieuwe houding gevraagd in het bijdragen aan de verankering van cultuureducatie op de scholen. De gastdocenten hadden de moed te experimenteren, fouten te maken met de leerlingen, creatief te zijn, een programma te ontwikkelen, samen te werken met schooldocenten en op minder goed geoutilleerde locaties te werken. Hun vakmanschap en het persoonlijke contact met de leerlingen maakte het mogelijk dat deze over drempels stapten en zich ontwikkelden in kunst & cultuur."

Ervaringen en visie van de dienst JOS op kunst- & cultuurontwikkeling in de brede school

De betrokken begeleiders zijn tevreden over de expertise, inzet en flexibiliteit van de SKVR bij het begeleiden van de scholen. Rikkie de Genzer van JOS vertelt dat een van de organisatorische uitdagingen voor de SKVR-coördinator was, om alle partijen op de hoogte te houden van de organisatie en de afspraken. "De rol van de SKVR-coördinator als continuïteitsdrager aanvankelijk cruciaal. Gelukkig werd op de scholen steeds meer samengewerkt tussen brede schoolcoördinatoren, cultuurcoördinatoren en betrokken docenten, zodat een paar mensen de inbedding op de school verzorgen. Een gedragen koers van de directie en teamleider was daarbij wel belangrijk."

Kunst & cultuurprofilering op alle brede scholen

"De dienst JOS stimuleert van harte cultuurprofilering en kunsteducatie in de brede school", vertelt Rikkie de Genzer. "Het vraagt echt om een stevig commitment van de brede school. We kiezen voor een stapsgewijze groei van scholen bij de uitbouw van kunst- & cultuurexpertise. Dat maakt het voor de SKVR, instellingen en kunstenaars mogelijk om deze ontwikkeling te behappen. Daarbij stimuleren we sterk een schoolgerichte aanpak. Ontwikkelrichtingen moeten passen bij de voorwaarden, mogelijkheden en het culturele klimaat van de schoolomgeving. Anders kweek je illusies. "

Rol SKVR op de brede scholen na de pilot

"De pilot gaf de scholen een goede basis om na drie jaar grotendeels zelf de kunst- & cultuureducatie te kunnen organiseren en vorm te geven. Het dilemma is dat veel scholen daarvoor niet in voldoende mate mogelijkheden voor hebben. We zien ook dat de pilotscholen in beperkte mate de begeleiding van de SKVR blijven inhuren. Zo garanderen ze dat er vakmanschap is en dat de ontwikkeling van kunst & cultuur in de brede school niet ondergesneeuwd raak in de veelheid van wat er op de school moet en speelt."

VOORUITBLIK

Uitbreiding trajecten cultuureducatie op nieuwe brede scholen

De SKVR begeleidt vanaf 2009 vier nieuwe scholen op Zuid in een driejarig traject verankering cultuureducatie in de brede school. De doelstelling is dat zij zelfstandig verder kunnen gaan met kunsteducatie vanaf 2012. Anders dan in 2006 gaan de vragen van de scholen nu vooral om het aanbrenge van doorgaande leerlijnen in het aanbod voor de jongeren, meer programmering, samenhang tussen activiteiten en een grotere betrokkenheid en deelname van jongeren. Kunst en cultuur mag meer gaan leven, door de hele school heen.

Visie op kunst- & cultuurontwikkeling in de brede school

De ontwikkeling van cultuureducatie in brede scholen vraagt andere voorwaarden van culturele instellingen en van scholen dan ze gewend zijn. Zij zijn daarin in ontwikkeling. Steeds meer instellingen laten momenteel de culturele content aansluiten bij de leerlingen. De SKVR ondersteunt een aantal instellingen daarbij.

In de brede schoollessen maken de leerlingen een verdiepingsslag na de sleutelervaringen die ze in het Cultuurtraject op doen. Daarbij ligt zowel de focus op een goed resultaat, als de groeiende motivatie en zelfvertrouwen van leerlingen. De inbreng van kunstdocenten en culturele instellingen een grote meerwaarde. En biedt hen de mogelijkheid om actiever contact te krijgen met de scholen, direct te werken met leerlingen, en bij te dragen aan het programma.

SKVR: expertiseontwikkelaar en verbinder

In veel brede schoollessen na een Cultuurtraject komt de artistieke inhoud op school. Daar wordt in extra lessen door mentoren en docenten op aangesloten. Een voorwaarde voor een geslaagde aanpak is dat de school zich mede verantwoordelijk maakt voor de organisatie van het project. De rol van de SKVR is uitgebreid naar die van expertiseontwikkelaar en verbinder naar instellingen en kunstenaars.

SKVR-coördinator Liesbeth Slats: "Ik zou graag meer culturele instellingen op school zien. Ze ontwikkelen wel goed materiaal, maar bezoeken nog niet vaak een school om daarover af te stemmen. De SKVR kan daarin ook verbinder zijn. Het gaat niet alleen om kunst & cultuur te ontsluiten voor scholen, maar ook om feeling te krijgen met de belevingswereld van jongeren en te weten hoe je van daaruit met kunst & cultuur een verbinding kunt maken."

Talentontwikkeling

Met echte talentontwikkeling in de brede school staan we aan het begin. De nieuwe lijn binnen talentontwikkeling is: zelfbewustzijn ontwikkelen binnen een kunstdiscipline. Dat is meer een traject van jaren dan van maanden. Talentontwikkeling vraagt een doorgaande leerlijn waarbij leerlingen in het VO vier jaar lang les krijgen in een kunstdiscipline naar keuze. Dat kan gedeeltelijk op scholen, bij een vereniging of de SKVR. Vaak mist een school voldoende expertise, of er zijn onvoldoende middelen voor talentontwikkeling. De SKVR kan talentroutes programmeren maar er zijn nu nog geen faciliteiten voor langdurige talentroutes.

Leerlingen leren zich in sport te ontwikkelen door wedstrijden en competitie. Bij kunst- & cultuureducatie is deze onderlinge vergelijking minder frequent aanwezig. In optredens en presentaties van zichzelf en anderen leren leerlingen hun niveau in te schatten en hun voortgang te meten. Ze leren wat nodig is om goed te worden en ontwikkelen artistiek zelfvertrouwen. De SKVR stimuleert podiaoptreden en kunst- & cultuurwedstrijden van harte.

De toekomst

De SKVR wil vooral investeren in scholen die langere kunst- & cultuurtrajecten voor hun school willen. We vragen ook kunstenaars, onze SKVR-docenten, om in de toekomst meer en langer voor scholen te werken. Zo leren ze de school en de leerlingen goed kennen en een gezonde balans te vinden tussen de artistieke ambities, en het niveau, de organisatie en de cultuur van de school en de leerlingen.”

Het boekje 'Inspiratie door de Brede School' is op te vragen bij de SKVR, via telefoon 010-2718 320, of via e-mail: c.mulder@skvr.nl.